

A kockázat empirikus megjelenési formái

Horváth András

Óbudai Egyetem, Bánki Donát Gépész és Biztonságtechnikai Mérnöki Kar
Budapest, Népszínház u. 8.

Absztrakt. A XXI. század elején a fejlett társadalmak központi kérdésévé vált a kockázat fogalma, kezelése. Ebben a témában számos tudományos értekezés, különböző tudományterületet felölelve kísérel meg választ, vagy iránymutatást adni a kockázat mibenlétére. Ha a kockázatra, mint az ember számára empirikusan tapasztalható jelenségre keressük a megoldási lehetőségeket, akkor szembetaláljuk magunkat azokkal a fogalmakkal, mint a szubjektum, a valószínűség, a kiküszöbölhetőség, objektivitás. A kockázat fogalom már önmagában rejti azt a feltételezést, hogy előfordult már hasonló, vagy analogikusan levezethető eset, ami pozitív, vagy negatív eseménnyel zárult a vele kapcsolatba kerüléssel. A kockázat felismerése létrehozta a kockázatelemzést. Jelen munkámnak az a célja, hogy bemutassam, hogy a különböző tudományterületek hogyan értelmezik a kockázatot.

Kulcsszavak: kockázat, kockázatkezelés, szubjektum, bizonytalanság

1 Bevezetés

A különböző kockázatok a fejlett társadalmak működését a XXI. században nagy mértékben átszövik. Életünk minden részén találkozhatunk vele, akár a monetáris döntésünk, akár a szűkebben vett életvitelünk színvonalának megtartására tett erőfeszítéseink közben. Azon állapotnak a fenntartása és fejlődése, ami a mindennapjainkban körülvő állapotokra vonatkoznak, egyben katalizátora is kell hogy legyenek az egyes esetekre vonatkozó bizonytalan kimenetelű döntések vállalására. Az emberi élet során az elkülönülő döntési területek sokrétűsége áttevődik a különböző tudományterületek szférájába, majd ezen területeken kísérletet tesznek az adott probléma feltárására, magyarázatot keresve arra. Munkámban feladatul tűztem ki, hogy áttekintést adjak arról, hogy milyen eszközöket és technikákat tudunk felhasználni a kockázat feltárására, és ezeket a folyamatokat milyen külső behatások módosíthatják. Mivel a kockázatot az egyes tudományos területek különbözőképpen kezelik, ezért kísérletet teszek arra, hogy rendszerbe foglaljam, ezeknek a területeknek a különböző

kontextusait. A priori feladatom, hogy definiálnom kell a kockázat fogalmát. Az a posteriori ismeretek tényében tudjuk, hogy a kockázat értékelésében befolyásoló tényezőként szerepet fog játszani a szubjektum kérdése.

2 A kockázat meghatározása

A kockázat osztályozása attól függ, hogy milyen tulajdonságait veszik figyelembe az egyes tudományágak. Megközelíthető mint a kockázat típusai, vagy a kockázat definícióálhatósága, a kockázat jellemzői, a kockázat által okozott anyagikár, konfliktus. A kockázat megfogalmazásánál Renn megállapítását veszem figyelembe, amikor is azt mondja, hogy a kockázatot megelőzli egyfajta ismeretbeli hiány, ami a jövő nem előre meghatározható az emberi cselekvés szabadsága miatt, és a jelenben zajló emberi döntések következményeinek függvényében áll. Úgy határozza meg a kockázat mibenlétének problémáját, hogy megállapítja, hogy nem létezik teljes bizonyosság, mert nem rendelkezünk akkora terjedelmű, és pontosságú információs adatbázissal, amiből levezethetővé válna a bizonyosság, megszüntetve a bizonytalanságot [3].

3 A kockázatok megjelenési formái

Ha a kockázatnak az emberre ható értékét szeretnénk meghatározni, akkor a vizsgálatunkat a homo sapiens megjelenésétől kellene értékelnünk, viszont jelenbeli értelmét, és tartalmát az ipari forradalom után nyerte el. Az ipari, technológiai, műszaki fejlődésnek az egyik kulcsfontosságú részét képezi. Az ipari robbanásszerű fejlődés azért ad egy másfajta kockázatértékelést, mert hirtelen nagy igény lépett fel a kockázatoknak az egzakt előjelzésére, feltárására. A társadalmi-technológiai egyre elmélyülő ismeretrendszerrel azzal az igénnyel lépett fel, hogy elválassza természet által okozott, és az emberi tevékenység által generált kockázatot.

A kockázat mibenléte abban látható, hogy az ipari termelés önmagában generálja a társadalom egyre nagyobb kockázat vállalását. Ebből adódóan az emberi közösségek által meghatározott technika fejlődési irányvonalak létrehozzák azt a fajta állapotot, amikor már nem lehet objektíven meghatározni a kockázat határát.

Perrow, aki a kockázatok mibenlétét kutatja, arra a megállapításra jutott, hogy a nagy kockázatot jelentő technológiák körében megszűnik a tökéletes biztonság, mert ezekben

az esetekben a működő rendszerek, és folyamatok már annyira összetettek, hogy nem lehet kizárni a baleseteket [1].

A kockázatok osztályozására Renn egy általa felosztott rendszert hozott létre. Úgy osztotta fel a kockázatokat, hogy az élet egyes területein milyen módon érzékeljük azokat [2]:

- A társadalmi környezet által létrehozott technológiai kockázat.
- Lassan fellépő, nagy hatású események, melyekről az egyes embereknek nincsenek döntési képességet meghatározó ismeretei, mint például a mesterségesen előállított élelmiszerek hosszú távú hatása az emberi szervezetre.
- Monetáris kockázatok, melyeket az emberek az életviteli, gazdasági, gyarapodási lehetőségük reményében vállalnak.
- Az ember saját akaratából vállalt nagymértékű kockázat, ide sorolva például az extrém sportokat.

4 Empirikus megközelítési formák

A kockázatról hatalmas mennyiségű irodalom áll rendelkezésre, ezért én három fő területtel foglalkozom jelen munkámban: szociológiai és antropológiai, műszaki és pszichológiai aspektusokkal.

4.1 Szociológiai és antropológiai tapasztalatok

A társadalmi élet kapcsolatait vizsgálva annyiban tér el a kockázat megközelítése az emberi lélektan vizsgálatától, hogy a szociológia tudományterülete az emberi kapcsolatokat vizsgálja. A szociológiai tudományterületen belül sokak által elfogadott nézet, hogy ember a környezetét nem „tabula rasa” érzékeli, hanem az őt körülvevő emberi magatartásformák és szellemi értékek befolyásoló tényezőjének függvényében. A nem kívánt történések percepciója és a valóság megítélése is berögzült interperszonalitás hozadéka. Mindemellett elmondható, hogy egyén viselkedését a társadalomban betöltött szerepe, a személyes érdekek érvényesítésének kiaknázása. A szociológiai modellnél Hofstede [4] megállapít a társadalmi életre vonatkozó négy kiterjedést:

- Az életben betöltött szerepek súlyának különbözőségei, a megbecsüléshez való reláció, és a saját döntés mértéke más egyének döntéseire vonatkoztatva.

- Az egyén értékét a társadaloménál magasabbra való helyezés.
- A maszkulin és a feminin kultúra.
- A nem ismert jövőhöz való viszonyulás, az események ismeretlen kimenetelének tudatában

Az antropológiának és a szociológiának a témával kapcsolatos fontossága, hogy az emberi érdekekre és ideológiákra fordítja a figyelmet, ezzel megkülönbözteti a személyes előnyöket, és az emberi érdekek alapján való döntéseket.

4.2 Műszaki tapasztalatok

Technológiai szempontból a kockázatot az azt összetevő modulokra döntik, és azt vizsgálják, hogy mekkora annak a valószínűsége, ami negatív, elkerülni kívánt hatást fogja okozni. Ezt a szemléletmódot a bekövetkezési lehetőségek arányait vizsgálják, negatív hatásainak következményeivel együtt. Ide tartoznak a betegségek, a balesetek valószínűségének becsült számai, a gépek, berendezések meghibásodásának várható gyakorisága.

Hiányosságaként felróható ennek a megközelítésmódnak, hogy nem veszi figyelembe azt, hogy a szubjektumnak is lehet hatása a negatívum létrejöttére. A technológiai felfogás úgy kezeli a kockázatot, hogy a természetben zajló események előre meg vannak határozva, a nem kívánt események felderíthetők, de bekövetkezésük elhárítása lehetetlen [4].

4.3 Pszichológiai tapasztalatok

A pszichológiai felfogásban nagyobb hangsúlyt kap az ember érzelmi döntéshozatala. Azt vizsgálják, hogy az emberek miért nem a várható események, és valószínű kimeneteli paraméterek tükrében döntenek. Ha az emberi választás mégis a kimutatható eredmény alapján történik, a döntést hozó személy mégis hibásan értékeli az objektív tényeket, ezáltal hibás döntést hoz. Ezen tévedési mechanizmusok mögött a döntést hozó személy érzelmileg felruházott értékrendszere állhat [3].

5 Összefoglalás

Munkámban kísérletet tettem arra, hogy az egyes tudományterületeknek a kockázathoz való hozzáállását bemutassam. A bemutatott esetekből levonható az a következtetés, hogy a kockázathoz való viszonyból nem lehet teljes egészében eltávolítani az ember érzelmi elemeinek a befolyását. Az ember kockázathoz való viszonyát, és hogy milyen mértékben érzékeli azt, az adott helyzet bonyolult rendszere eredményezi. A kockázat objektív kimutathatósága, és az esemény kétséges kimenetelével párhuzamban jelentős szerepe van a személyes választás meglétének.

Az is belátható, hogy a kockázat nem egy önmagában lévő, az embertől függetlenül létező faktor, hanem az ember, a számára ismeretlen kimenetelű folyamatok halmazát nevezi eképpen. Viszont ami az eseményeket befolyásoló döntés a döntést meghozó személy számára kockázatként jelenik meg, addig az abban a folyamatban éritett emberek veszélyként élik át. Ennek tükrében a kockázatkezelés folyamán indokolt a döntési folyamatokat érintő emberek beavatása [6]. Felmerül a kérdés, hogy ha kockázatokat másképpen kezeljük, akkor csökkenthetjük-e a nem kíván események bekövetkezését. A kérdésre nemmel kell válaszolnunk, mert az élet egyre összetettebbé való válása egyre több nem várt eseményt hordoz, ami tovább növeli a kiszámíthatatlanságot.

Irodalomjegyzék

- [1] Perrow, Ch.: Normale Katastrophen. Die unvermeidbaren Risiken der Großtechnik. Frankfurt, Campus, 1998.
- [2] Renn, O.: Three decades of risk research: accomplishments and new challenges. *Journal of Risk Research*. Vol 1. No. 1 pp. 49-71. 1998.
- [3] Renn, O.: Concept of Risk: A classification. In: S. Krinsky & D. Golding (Eds.), *Social theories of risk*. pp 53-79. Westport, CT: Praeger, 1992.
- [4] Hofstede, G.: Cultural Dimension in management and planning, *Asia Pacific Journal of management*. 1984/1. pp. 81-99., 1984.
- [5] Douglas, M. – Wildavsky, A.: *Risk and Culture. An Essay on the Selection of Technological and Environmental Dangers*. Berkeley. Los Angeles, London: University of California Press, 1982.
- [6] Slovic, P.: *The perception of risk*. Sterling, VA, Earthscan, 2000.